

Sztetyło, Zofia

"Amfornite pieczati ot Muzeia w'w Warna", Miłko Mirczew, Sofia 1958 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 54/1, 136-138

1963

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wpływów kapłańskich była Tebaida, gdzie istniały silne ośrodki ich władzy. Już za pierwszych Ptolemeuszów świątynia Horusa władała ogromnym terytorium¹⁹. Otto stwierdza, że poświadczona jest darowizna Ptolemeusza Filadelfa dla świątyni Izidy w Philae. Musiało to znaleźć odbicie w strukturze społecznej Tebaidy (por. przyp. 3), można zatem podać w wątpliwość twierdzenie, jakoby społeczeństwo Fajum było w najistotniejszych punktach podobne do reszty *chora*. Świadczenie o nadaniach ziemi znany i dla Dolnego Egiptu²⁰. Zieliń zauważył, że w Fajum świątynie miały mniejsze możliwości rozwoju niż na południu. Niemniej w II w. na tym terenie największym posiadaczem ziemi obok państwa są świątynie²¹.

W rozdziałach o Grekach i Egipcjanach wiele miejsca poświęca się ich życiu prywatnemu, stosunkom kulturalnym, obyczajom i obrzędom. Ponieważ każda z tych spraw wymagałaby osobnego pogłębionego studium, nic dziwnego, że Autorka ujmuje je niejako indeksowo w sposób uproszczony, wyliczając teksty, w których spotykamy ten czy ów przejaw codziennych trosk i radości. Partie te były obliczone na szerokiego czytelnika.

I jeszcze parę spośród nasuwających się drobnych uwag. PCZ 59580 omyłkowo został przytoczony jako dowód przydziału zboża dla niewolnicy Syry. Szkoda, że przy obliczeniach zarobków (s. 125) Autorka nie zestawiła ich z piacami, które podaje Heichelheim²². Przyjętą cenę artaby pszenicy = 1 dr. (wedle popularnej pracy Préaux) należałoby skorygować wedle tegoż autora na 1½. Zmiana ta pociągnęłaby za sobą dość poważne poprawki do przeliczeń dokonanych przez Autorkę. S. 323 przyp. 15 — mylnie podane przeliczenia 1 arury ptolemejskiej = 2756 ha, zamiast 0,2756 ha. Na s. 357 przyp. 250 chodzi zapewne o papirus Hamb. 106.

Korzystanie z przyjemnie wydanej książki wydatnie utrudnia system odsyłaczy. Ponumerowane w obrębie rozdziałów, umieszczone zostały razem na końcu. Korzystanie z bogatego indeksu źródeł wykorzystanych w pracy wymaga w powiązaniu z tym systemem przypisów również wielkiego wysiłku.

Anna Mączakowa

Milko Mirczew, *Amfornite pečzati ot Muzeia w'w Warna*, B'lgarska Akademia na Naukite, Sofia 1958, s. 79, tabl. XL.

Praca M. Mirczewa, podobnie jak wydana o rok wcześniej praca archeologa rumuńskiego¹, jest publikacją stemplowanych imadeł amfor znajdujących się w prowincjonalnym muzeum archeologicznym. Wydaje się rzeczą słuszną poświęcenie jej nieco uwagi, zważywszy na fakt, iż studia nad stemplowanymi imadłami amfor zdobywają sobie coraz poważniejszą pozycję w badaniach historycznych. Zarówno możliwość określenia proveniencji, daty produkcji stemplowanych amfor, jak i częstotliwość ich występowania w znaleziskach archeologicznych stwarza możliwość przesłedzenia handlowej aktywności miast greckich, pozwala na zorientowanie się w ich specyfice gospodarczej.

Autor omawianej pracy publikuje 314 zabytków według przyjętego powszech-

¹⁹ K. Zieliń, *Issledowanija po istorii ziemelnych odnoszenij w Egiptie II—I wiekow do n.e.*, Moskwa 1960, s. 233.

²⁰ W. Otto, *Priester und Tempel im hellenistischen Ägypten*, Berlin 1905—1907, s. 264, 271.

²¹ Zieliń, loc. cit.

²² Fr. Heichelheim, *Wirtschaftliche Schwankungen der Zeit von Alexander bis Augustus*, Jena 1930, s. 56—66. Także Reekmans, *Ptolemaic Copper Inflation*, „*Studia Hellenistica*” t. VII, 1951.

¹ V. Canarache, *Importul amforelor stampilate la Istria*, Bucuresti 1957, s. 446.

nie układu, tj. według miejsc produkcji, zachowując w obrębie każdego ośrodka alfabetyczny układ imion. Każdą z grup poprzedza krótkim omówieniem jej cech charakterystycznych (właściwości gliny, układ napisu, zasięg chronologiczny), oraz ogólnikową interpretacją tekstu. Zasadnicza część pracy, tj. publikacja stempli z Muzeum w Warnie zawiera dla każdego zabytku takie elementy, jak wymiary, rekonstrukcja tekstu, identyfikacja godła (emblematu), dla niektórych zabytków uzupełniona podaniem analogii z innych terenów.

Cechą najbardziej charakterystyczną obydwu części pracy Mirczewa jest dysponowanie niesłychanie skąpym aparatem bibliograficznym, zamykającym się w obrębie literatury rosyjskiej i bułgarskiej, z wyjątkiem 4 pozycji. Z nich z kolei trzy pochodzą z końca XIX i pierwszych lat XX wieku, jedna zaś, pióra V. Grace, z 1946 roku².

Taki dobór bibliografii musiał siłą rzeczy odbić się zarówno na części ogólnej, jak i szczegółowej pracy. Szkoła rosyjska, a następnie radziecka, posiadająca niewątpliwe zasługi dla rozwoju specjalizacji reprezentowanej m. in. przez autora, ze zrozumiałych względów ograniczała swoje zainteresowania przede wszystkim do zabytków pochodzących z rosyjskich terenów wykopaliskowych, kładąc głównie nacisk na zabytki produkcji miejscowej³. Dlatego też jak najbardziej uzasadniony wydaje się przyjęty dotychczas w literaturze przedmiotu podział, na mocy którego stemple np. Chersonesu, Heraklei Pontyjskiej czy Sinope stanowią domenę szkoły radzieckiej, stemple zaś pochodzące z wysp greckich (Rodos, Tazos, Knidos, Paros, Kos, Chios i inne) „eksploatowane” są głównie przez szkoły zachodnie. Ten podział nie obejmuje oczywiście publikacji zbiorów muzealnych oraz raportów wykopaliskowych, w których przy prezentacji stemplowanych amfor uwzględnia się wyniki badawcze wszystkich ośrodków. Nie wykorzystanie więc przez autora np. prac z ostatniego dwudziestolecia Virginii Grace, najwybitniejszej przedstawicielki tej dziedziny badawczej, musiało doprowadzić do niemożności zidentyfikowania wielu stempli⁴. Jest ich ponad 40 na ogólną liczbę 314 (nr 271—314)⁵.

Jako przykład mogą posłużyć dwa stemple, nieokreślone przez autora, a znajdujące swoje analogie w zabytkach pochodzących z wykopalisk Szkoły Amerykańskiej na Agorze Ateńskiej. I tak np. stempel nr 302, s. 61, tabl. XXX, 5, mógł być z całą dokładnością określony jako stempel knidyjski⁶. Do tej samej grupy proveniencyjnej można było zaliczyć stempel nr 285, s. 59, tabl. XXXVI, 8⁷.

Niedostateczne wykorzystanie literatury radzieckiej widoczne jest na przykładzie niezidentyfikowanego przez autora stempla nr 288, s. 59, tabl. XXXVIII, 3, określonego przez E. Sztajerman, jako stempel sinopski⁸.

² M. Mirczew, op. rec., s. 9; V. Grace, *Early Thasian Stamped Amphoras*, „American Journal of Archaeology” t. L, 1946, nr 1, s. 37 nn.

³ Por. Z. Sztetyło, *Badania nad stemplowanymi imadłami amfor greckich w literaturze rosyjskiej i radzieckiej*, „Meander” t. XVI, 1961, nr 5, s. 250—265.

⁴ Dla porównania: V. Canarache, op. cit., na ogólną liczbę 840 stempli, tzw. „stemple różne” obejmują numery 759—840, tj. niecałe 10%. A. Sadurska, *Stemple na amforach i dachówkach, Katalog wystawy zabytków z wykopalisk w Mirmeki w r. 1956*, Warszawa 1957, s. 36—46, na ogólną liczbę 35 zabytków, niezidentyfikowane 4. Z. Sztetyło, *Stemplowane imadła amfor, Pamiętnik wystawy zabytków z wykopalisk z Mirmeki w 1957 r.*, Warszawa 1959, s. 70—104, na 163 stemple, nieokreślonych 6 zabytków.

⁵ M. Mirczew, op. rec., s. 57—63.

⁶ V. Grace, *Stamped Amphora Handles Found in 1931—1932*, „Hesperia” t. III, 1934, s. 277, nr 222. V. Grace, *Stamped Wine Jar Fragments*, „Hesperia” Suppl. X, 1956, s. 151, nr 113. Analogiczny stempel pochodzący z wykopalisk polskich w Tell Atrib znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie.

⁷ V. Grace, „Hesperia” t. III, s. 244, nr 102—105.

⁸ E. M. Sztajerman, *Keramiczeskije klejma iz raskopok Mirmekija i Tiritaki w 1935—1940 gg.* „Materiały i issledowanija po archeologii SSSR” t. XXV, 1952, s. 392, tabl. I, 5. V. I. Cechmistrenko, *O periodyzacii sinopskich keramiczeskich klejm*, „Sowietskaja Archaeologia”, nr 1, 1958, s. 63, ryc. 35, schemat 3.

Widoczne są także trudności, z jakimi boryka się Mirczew przy określaniu daty zabytków. Można to zaobserwować przede wszystkim w odniesieniu do stempli z Tazos i z Rodos. A przecież nawet w momencie opracowywania przez autora kolekcji warneńskiej można było określić ich datę z dokładnością przynajmniej 50 lat⁹.

Nie można także zgodzić się w wielu wypadkach z rekonstrukcją zarówno imion, jak i emblematów (godel) stempli sinopskich, opracowanych przecież niezwykle starannie w literaturze radzieckiej. Dotyczy to stempla nr 178, s. 39, tabl. XXIII, 2, na którym z imieniem astynoma Aischinesa należałoby połączyć godło winne grono, czy też stempla nr 179, s. 39, tabl. XXIII, 3, gdzie bezspornie występuje dziób okrętu¹⁰.

Do usterek technicznych należy prawdopodobnie zaliczyć niejednorodną pisownię imienia Mithradates (s. 47, nr 215 — Mithradates, p. VII, 7 — Mithradates, indeks imion nr s. 75, nr 154 — Mithradates).

Mimo wymienionych powyżej braków i usterek, praca Mirczewa osiąga zamierzony przez autora cel — prezentację nieznaną dotychczas bułgarskiej kolekcji. Żałować jedynie należy, że autor nie podjął próby bardziej ogólnej analizy materiału.

Zofia Sztetyło

Jacques Heers, *Génes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Affaires et gens d'affaires t. XXIV, Ecole Pratique des Hautes Études. VIe Section. Centre de Recherches Historiques, Paris 1961, s. 742.

Książka J. Heersa należy do serii prac inspirowanych przez dzieło F. Braudela o świecie śródziemnomorskim w okresie panowania Filipa II. Tym razem omawiana praca dotyczy jednak jednego miasta i to na przestrzeni dość wąskiego odcinka chronologicznego: 1447—1466 — od powrotu Adornich i partii francuskiej do władzy, do śmierci Franciszka Sforzy. Autor podkreśla, że zgodnie z periodyzacją opartą na zjawiskach zachodzących w życiu politycznym Genui, występują również istotne momenty w ekonomice miasta. Nie podważając celowości wyboru odcinka chronologicznego wydaje się, że ta ostatnia argumentacja jest nieco sztuczna. Przystosowanie do wymiany międzynarodowej monety rozliczeniowej według kursu złota nie było aktem jednorazowym, a rok 1466 na pewno nie może być charakteryzowany jako „rok pełnego już rozwoju” kopalni żelaza w Tolfa. Wzięcie na warsztat badawczy krótkiego odcinka dziejów Genui XV-wiecznej jest jednak całkowicie usprawiedliwione. Obfitość źródeł, nieznaną badaczowi północnej Europy, bogactwo problematyki, wyjątkowa rola tego miasta są tu wystarczającymi powodami, by ukazać społeczeństwo geneńskie w krótkim przekroju kilkunastu lat. Można jednak wątpić czy model pracy stworzony przez F. Braudela dla dziejów całego basenu Morza Śródziemnego w ciągu półwiecza jest w pełni przydatny dla omawiania jednego miasta w ciągu 19 lat. Praca Heersa składa się z trzech części: środowisko naturalne i ludność, życie gospodarcze, społeczeństwo. Omawiając je

⁹ Wymienić tu należy także pozycje, jak V. Grace, *Standard Pottery Containers of the Ancient Greek World*, „Hesperia” Suppl. VIII, 1949; V. Grace, *The Stamped Amphora Handels*, „Tarsus” t. I, Princeton 1950; V. Grace, *Timbres amphoriques trouvés à Délos*, „Bulletin de Corr. Hell.” t. LXXVI, 1952. Dla stemplowanych imadeł z Tazos nie można pominąć milczeniem pracy A. M. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos*, Paris 1957.

¹⁰ V. Canarache, op. cit., s. 106—107, nr 212—215, tamże s. 108—109, nr 218—221. Dla stempla astynoma Anthestoriosa por. także Z. Sztetyło, op. cit., s. 74, nr 339.